

AZ ALACSONY FOGLALKOZTATOTTSÁG JELENSÉGÉNEK ÉS A GYERMEKEK HÁTRÁNYOS HELYZETÉNEK NÉHÁNY KAPCSOLÓDÁSI PONTJA¹

REPPONI FELÍCIA LAURA
PhD-hallgató (KRE ÁJK DI)

1. Bevezetés

Bár Magyarországon 2009/10-es gazdasági válság után javultak a foglalkoztatási jellemzők, azonban a bérek növekedése, a termelékenység és a szociális helyzettel kapcsolatos adatok is romló tendenciát mutatnak: minden ötödik ember ki van téve a szegénység, vagy társadalmi kirekesztődés kockázatának.² A globalizáció hatására felgyorsult munkaerőpiaci változások, a digitalizáció elterjedése folyamatosan új kihívás elé állítja a munkaadókat és a munkavállalókat: az ezen folyamatokhoz való alkalmazkodás elkerülhetetlen a munkahelyek sikeres fenntartása érdekében, amely a leszakadó társadalmi rétegek hátrányait is növelheti.

A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (a továbbiakban: *Gyvt.*) 67/A. § alapján hátrányos helyzetű a gyermek, ha szülei alacsony (legfeljebb alapfokú) iskolai végzettséggel rendelkeznek, vagy alacsony foglalkoztatottságúak, valamint, ha nem megfelelőek a gyermek lakó- vagy lakáskörülményei. Halmozottan hátrányosnak minősülnek azok a gyermekek, akiknél az előbbiekből két vagy több ok is fennáll, illetve a nevelésbe vett kiskorúak és az utógondozás alatt álló fiatalok.³ A hátrányos helyzetű gyermekek a *Gyvt.* alapján néhány többlettámogatást élveznek, mint például a rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény, vagy az ingyenes étkeztetés lehetősége. A gyermekszegénységgel kapcsolatban pedig megál-

1 A tanulmány „A személyesség a közigazgatásban” című, a KRE ÁJK Lőrincz Lajos Közjogi Kutatóműhely által szervezett kutatás keretében készült el. A kutatás hipotéziseire nézve lásd: RIXER Ádám: A közigazgatás új iránya: a személyesség. *Új Magyar Közigazgatás*, 2019/4, 1-16.; illetve RIXER, Ádám: A New Direction for Public Administration: Personalness. *IOSR Journal of Humanities and Social Science*, 2020, 25 (5), 37-49.

2 ARTNER Annamária: Munkaerőpiaci és szociális helyzet Magyarországon – európai tükrökben. *Munkaügyi Szemle*, 2020/1, 3-16.

3 MATTENHEIM Gréta (szerk.): *Kommentár a gyermekvédelmi törvényhez*. Budapest, Wolters Kluwer, 2017, 445.

lapítható, hogy az ún. *'munkaszegénység'* közvetlen hatással bír a gyermekek életkörülményeire,⁴ jelentős mértékben meghatározva (mintegy predesztinálva) jövőbeli lehetőségeiket is.

Miután a Gyvt. az alacsony foglalkoztatottságra nem ad egy átfogó definíciót, e tanulmányban az *alacsony foglalkoztatottság* jellemzőit kívánom áttekinteni a kapcsolódó fogalmak vizsgálatával, figyelemmel a hátrányos helyzetű csoportok foglalkoztatási körülményeire és azoknak a hátrányos helyzetű gyermekekre gyakorolt különböző hatásaira, tárgyalva az e környezetből kikerülő fiatalok kilátásait a munka világába való bekapcsolódásra, a területtel kapcsolatos segítő programokról is említést téve. Jelen tanulmány kereteit szétfeszítené minden részterület teljeskörű vizsgálata, így az csak néhány – főként a gyermekvédelem szempontjából lényeges – szempont ismertetésére szorítkozik.

2. Az alacsony foglalkoztatottság mutatói és kockázati tényezői

A gyermekszegénység jelenségét vizsgálva megállapításra került, hogy a szegénység egy sokdimenziós fogalom, melynek többfajta mérési módszere is létezik; továbbá a Gyvt. által kifejtett *'hátrányos helyzetű gyermek'* terminológia tulajdonképpen lefedi a (gyermek)szegénység nemzetközi meghatározására használatos fogalmi elemeket, illetőleg a legtöbb gyermek esetében a hátrányok halmozódása figyelhető meg.⁵

A Gyvt. 67/A. § (1) bekezdésének b) pontja szerint hátrányos helyzetű a gyermek, amennyiben megállapítható „a szülő vagy a családbafogadó gyám alacsony foglalkoztatottsága, ha a gyermeket nevelő szülők bármelyikéről vagy a családbafogadó gyámról megállapítható, hogy a rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény igénylésekor az Szt. 33. §-a szerinti aktív korúak ellátására jogosult⁶ vagy a rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény igénylésének időpontját megelőző 16 hónapon belül legalább 12 hónapig álláskeresőként

4 FEKETE Attila: *Gyerekszegénység a munkaerő-piaci helyzet tükrében*. In: VASTAGH Zoltán – HUSZ Ildikó (szerk.): *Gyerekesélyek a végeken I.* Budapest, MTA TK, 2016, 39.

5 Lásd: REPPONI Felícia: *A hátrányos helyzet és a gyermekszegénység kapcsolata az állami szerezvállalás tükrében*. In: MISKOLCZI BODNÁR Péter (szerk.): *XV. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai találkozója tanulmánykötet*. Budapest, Patrocínium Kiadó, 2020, 139-148.

6 Az szociális igazgatásról és a szociális ellátásokról szóló 1993. évi törvény (rövidítve: Szt.) 33.§ (1) bekezdése szerint: „Az aktív korúak ellátása a hátrányos munkaerő-piaci helyzetű aktív korú személyek és családjuk részére nyújtott ellátás”.

nyilvántartott személy.” Lényegében tehát ez esetkörben a törvény alapján a hátrányos helyzet kompenzálására szolgáló támogatások akkor igényelhetőek, ha valamelyik gondozó megelőzőleg legalább egy éves időszakban nem rendelkezett munkaviszonnyal, mely jellemző azonban munkastratégiaileg önmagában is kiemelt célcsoporttá teszi az álláskeresőt.⁷

A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (*International Labour Organization*, a továbbiakban: ILO) meghatározása szerint munkanélkülinek azok tekinthetők, akikre a következő három kritérium igaz:⁸

- munkaképes korúak (15/16-74 éves korosztály), akik nem állnak foglalkoztatásra irányuló jogviszonyban,
- aktívan folytatnak álláskereséshez kapcsolódó tevékenységeket, és
- alkalmasak a munkába állásra (két héten belül).

Az Eurostat⁹ és a KSH által készített magyar munkaerő-felmérés (a továbbiakban: MEF) is az ILO-mutatóval operál, azzal, hogy a munkanélküliség a felmérést megelőző héten áll fent.¹⁰

A foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról szóló 1991. évi IV. törvény (a továbbiakban Ft.) 58. § (5) bekezdésének d) pontja szerint álláskeresőnek minősül az a személy, aki megfelel az alábbi kritériumoknak:

- „1. a munkaviszony létesítéséhez szükséges feltételekkel rendelkezik, és
2. oktatási intézmény nappali tagozatán nem folytat tanulmányokat, és
3. öregségi nyugdíjra nem jogosult, valamint a megváltozott munkaképességű személyek ellátásaiban nem részesül és
4. az alkalmi foglalkoztatásnak minősülő munkaviszony és a nevelőszülői foglalkoztatási jogviszony kivételével munkaviszonyban nem áll, és egyéb keresőtevékenységet sem folytat, és
5. elhelyezkedése érdekében az állami foglalkoztatási szervvel együttműködik, és akit
6. az állami foglalkoztatási szerv álláskeresőként nyilvántart.”

Látható, hogy az Ft. tágabb fogalommal operál az ILO-mutatóhoz képest,

7 BODNÁRNÉ BODA Dorottya – IGNITS Györgyi – NAGY Ágnes: Az álláskeresői státuszba ragadók száma és jellemzőik. *Munkaügyi Szemle*, 2018/1, 28-40.

8 „Resolution concerning statistics of work, employment and labour underutilization” 47. bekezdés, ilo.org/wcmsp5/groups/public/dgreports/stat/documents/normative-instrument/wcms230304.pdf (2019. 10. 20.)

9 ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Unemployment (2019. 10. 20.)

10 www.ksh.hu/docs/hun/modszgyors/fogmodsz1702.html (2019. 10. 20.)

azonban megjegyzendő, hogy az *álláskereső* és a *munkanélküli* kifejezések nem egymás szinonimái, más mérési módszerek alkalmazásával is számítják ki a rájuk vonatkozó adatokat, ugyanakkor ezek közt lehetnek átfedések, és az együttes értelmezésükből vonhatók le konkrét következtetések.¹¹

Az Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat (a továbbiakban NFSZ tájékoztatása szerint 2020 februárjában összesen 264 ezer fő szerepelt az álláskeresési nyilvántartásban,¹² az Eurostat adatai szerint pedig ugyanebben a hónapban 166.000 fő volt munkanélküli.¹³ A megyék szerinti megoszlásban a legtöbb álláskeresőt 2019. IV. negyedévében Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében regisztrálták (7,9%), utána Baranya megye következik a sorban 7,8%-kal, a harmadik legmagasabb álláskeresői arányt pedig Nógrád megyében tartják számon 6,1%-kal.¹⁴

Ezzel szemben a 2020 márciusban az álláskeresők száma elérte a 330700 főt, vélhetően a COVID-19 világjárvány okozta válsághelyzet miatt, így e körülmény – témánk szempontjából – meglehetősen torzítja az adatokat.¹⁵ A KSH kimutatása alapján az álláskeresők országos aránya 2020 I. negyedévében 3,8% volt, és csak 2020 áprilisában 64 000 munkavállaló veszítette el állását a leépítések következtében.¹⁶

Tartós álláskeresőnek minősül, aki az elmúlt egy évben vagy annál hosszabb időtartamban egybefüggően volt álláskeresési nyilvántartásban, és 'beragadó' álláskereső, aki a megelőző 18 hónapot tekintve legalább 12 hónapig szerepelt az álláskeresési nyilvántartásban.¹⁷ Mindkettő kategória kimerítheti a Gyvt.-ben meghatározott (és fentebb ismertetett) '*alacsony foglalkoztatottság*' fogalmat.

A beragadó álláskeresők jellemzőit tekintve a következő kockázati tényezők játszanak közre:

- a többségük 25-54 év közötti,
- legfeljebb általános iskolai végzettséggel vagy középfokú képzéssel rendelkeznek, és

11 BAGÓ József: Megszüntettük-e a munkanélküliséget? *Munkaügyi Szemle*, 2017/2, 2-6.

12 https://nfsz.munka.hu/nfsz/document/7/4/1/doc_url/nfsz_stat_merop_helyzet_2020_02.pdf

13 ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Unemployment_statistics#Unemployment_in_the_EU_and_the_euro_area (2020. 05. 20.)

14 ksh.hu/docs/hun/xftp/megy/194/index.html (2020. 05. 25.)

15 Lásd: nfsz.munka.hu/nfsz/document/9/7/5/doc_url/nfsz_stat_merop_helyzet_2020_04.pdf (2020. 05. 20.)

16 ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_qlf002.html (2020. 05. 25.)

17 KSH: Munkaerőpiaci helyzetkép 2017.

- közel 50%-uk a közfoglalkoztatással segíthető kategóriába sorolható.¹⁸

Az alábbi táblázat a KSH 2018-as adatait¹⁹ mutatja be a munkanélküliek megoszlásáról iskolai végzettségük függvényében:

	15-64 évesek közti munkanélküliek aránya	ebből a tartós munkanélküliek aránya
munkanélküliségi ráta	3,7%	41,1%
8 általános vagy annál kevesebb osztály	31,5%	83,5%
érettségi	3,6%	45%
szakmunkás	3,9%	45%
főiskola	1,5%	41%
egyetem	1,4%	21,6%

1. táblázat: A munkanélküliek és a tartós munkanélküliek iskolai végzettség szerinti megoszlása 2018-ban (saját szerkesztés, forrás: KSH)

Az adatsorból megállapítható, hogy az alapfokú végzettséggel rendelkezők a munkanélküliségnek leginkább kitéttek, foglalkoztatási rátájuk EU-s viszonylatban is nagy eltéréseket mutat, ráadásul az álláskeresési járadék folyósításának 3 hónapban maximalizált időtartama az EU-s viszonylatban Magyarországon a legalacsonyabb, amely egyfelől nem veszi figyelembe, hogy az átlagos elhelyezkedési idő 12 hónap.²⁰ Az érettségivel és a szakmunkás bizonyítvánnyal rendelkezők közt sincsen releváns különbség, ahogy a főiskolai és egyetemi diplomások közt sincs, ugyanakkor a tartós munkanélküliséget tekintve az egyetemi diploma kimagasló előnyt jelent.²¹

A negatív szelekciós hipotézis elmélete szerint az alacsony végzettségűek egyre inkább kiszorulnak a munkaerőpiacról. „A képzettség általános emelkedésével egyrészt a munkaadók is folyamatosan átalakítják igényeiket és

18 BODNÁRNÉ et al. (2018) i.m.

19 www.ksh.hu/thm/2/indi2_3_2.html (2019.10.20.)

20 Európai Bizottság 2019-es országjelentése: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/2019-european-semester-country-report-hungary_hu.pdf, 30. (2020. 05. 26.)

21 Ezen arányok 2003 óta hasonló százalékponton mozognak.

a korábban képzettséget nem igénylő állásaikra is iskolázottabb munkaerőt keresnek; másrészt, magának a képzetlenek csoportjának is megváltozik az összetétele, a »minősége«.”²²

A munkaintenzitás pedig (a továbbiakban: *MI index*) a KSH módszertana²³ szerint az adott háztartásban élő, összes keresőképes korú (18–59 év közötti) személy munkával töltött idejét viszonyítja az adott évben az elméletileg munkával tölthető összes időhöz képest; ennek értéke 0, ha senki sem dolgozott, és 1 abban az esetben, ha mindenki teljes munkaidőben dolgozott a referenciaév folyamán. Nagyon alacsony munkaintenzitásúnak minősül a háztartás, ahol a munkaképes tagok munkapotenciáljuk kevesebb, mint 20%-át töltötték munkával (tehát a munkaintenzitás értéke 0,2 vagy az alatt lesz). „2017-ben a teljes népesség 4,1%-a, 398 ezer fő élt nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásban [...], és a 0-60 éves korosztály 5,7%-a élt munkaszegény háztartásban.”²⁴ A 0-17 éves korcsoport a 4,8%-a élt ilyen háztartásban, a roma népesség körében pedig a kiskorúak 15,1%-a.²⁵

A roma népesség a magyar népességhez viszonyítva alacsonyabb foglalkoztatási arányokat mutat az 1990-es évek elejétől,²⁶ megfigyelhető a hátrányos helyzetű térségekben a romák marginalizálódásának folyamata is.²⁷ Bár a közfoglalkoztatás bevezetése javított ezen arányokon, az alacsony (legfeljebb a nyolc általánost elérő) iskolai végzettség mellett ugyanolyan hatású hátrányt jelent a lakóhely szerinti elhelyezkedés is,²⁸ azaz a peremvidékeken vagy szegregátumban élők elszigeteltsége és az ebből adódó rossz tömegközlekedési viszonyok. A kutatói álláspontok szerint további vezető okok még: a munkaerőpiaci diszkrimináció,

22 Óry Mária: *Hátrányos helyzetű csoportok helyzete a munkaerőpiacon*. Budapest, Nemzeti Felnőttképzési Intézet, 2005, 44.

23 www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/hazteletszin/hazteletszinvm.pdf (2019. 10. 09.)

24 www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/hazteletszin/hazteletszin17.pdf (2019. 10. 09.), 22.

25 www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zaa007.html (2019. 10. 09.)

26 ÁBRAHÁM Árpád – KERTESI Gábor: A munkanélküliség regionális egyenlőtlenségei Magyarországon 1990 és 1995 között. A foglalkoztatási diszkrimináció és az emberi tőke váltakozó szerepe. *Közgazdasági Szemle*, 1997/2, 653-681.

27 NAGY Erika – TÍMÁR Judit – NAGY Gábor – VELKEY Gábor: A társadalmi-térbeli marginalizáció folyamatai a leszakadó vidéki térségekben. *Tér és Társadalom*, 29/1, 35-56. epa.oszk.hu/02200/02251/00058/pdf/EPA02251_tet_2015_1_035-052.pdf (2019. 10. 07.)

28 BERNÁT Anikó: *A magyarországi romák társadalmi integrációja a 2010-es években*. In: KOLOSI Tamás – TÓTH István György (szerk.): *Társadalmi riport*. Budapest, TÁRKI, 2018, 152.

a korai gyermekvállalás, az erős rokoni kötelekekből adódó alacsony mobilitási hajlandóság, továbbá a mélyszegény rétegek kapcsolati tőkéjének hiánya, nem mellesleg pedig az őket célzó foglalkoztatási programok nehezebb elérése vagy éppen azok igénybevételének elutasítása a diszkriminációs tapasztalatokból fakadó ún. „etnikai láthatatlanság” stratégiáját követve.²⁹ A KSH 2013-tól kezdődően a foglalkoztatási és jövedelmi helyzet felmérésénél külön is vizsgálja a romák helyzetét. Az Európai Bizottság 2018-as országjelentése³⁰ így nyilatkozik a kérdésről: „továbbra is kihívást jelent a romák munkaerőpiaci integrálása. 2011 és 2016 között a romák foglalkoztatottsági rátája 25%-ról 36%-ra emelkedett, de a foglalkoztatottak nagy része (41,6%) a közmunkaprogramban vesz részt. A roma nőknek pedig csupán 26%-a végez fizetett munkát.” A KSH 2017-re vonatkozó megállapítása szerint pedig: „[a]z alacsony iskolai végzettségűek túlsúlyából következően a roma foglalkoztatottak több mint fele egyszerű, képzettséget nem igénylő munkát végzett, az utóbbi években már nemcsak közfoglalkoztatás keretében.”³¹

Általánosságban elmondható az is, hogy a statisztikákat torzítja, hogy sok munkanélküli nem regisztrál az álláskeresési nyilvántartásba,³² jól tükrözik ezt a nyilvántartott álláskeresők létszámának és a mélyszegénységben-társadalmi kirekesztettségben élők arányának eltérései is: szegénység vagy társadalmi kirekesztés kockázata 1 millió 887 ezer embert érintett 2017-ben, melyből 974 ezren élnek súlyos anyagi deprivációban.³³ A kockázati tényezőket tekintve pedig: „a háztartás munkaerő-piaci kapcsolódása, valamint a háztartásfő iskolázottsága és etnikai hovatartozása a három legfontosabb tényező, amely a súlyos anyagi depriváció kockázatával összefügg.”³⁴ Továbbá ezen háztartások túlnyomó többségében csupán a háztartásfő foglalkoztatott.³⁵

Szót kell ejteni a hátrányos helyzetű csoportok társadalmi tőkéjéről is, mely a Hajdu Gábor és Megyesi Boldizsár által használt társadalmi tőke

29 Lásd: BODNÁRNÉ BODA Dorottya: A romák foglalkoztatottságának gyakorlati mutatói – összefoglaló a műhelybeszélgetésről. *Munkaügyi Szemle*, 2017/2, 37-41.

30 ec.europa.eu/info/sites/info/files/2018-european-semester-country-report-hungary-hu.pdf, 26. (2019. 10. 09.)

31 KSH Munkaerőpiaci helyzetkép 2014-2018: ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/munkerohely/munkerohely17.pdf, 8. (2019. 10. 10.)

32 BODNÁRNÉ BODA Dorottya – IGNITS Györgyi – NAGY Ágnes: Az álláskeresői státuszba ragadók számossága és jellemzőik. *Munkaügyi Szemle*, 2018/1, 28-40.

33 ksh.hu/sajtoszoba_kozlemenyek_tajekoztatok_2018_11_30 (2019. 10. 05.)

34 GÁBOS András – TÁTRAI Annamária – B. KIS Anna – SZIVÓS Péter: Anyagi depriváció Magyarországon 2009–2015. *Társadalmi Tükör*, 2017/1, 11.

35 Uo. 15.

index szerint három fő komponensből áll össze: kapcsolati tőke, bizalom és részvétel. „Az alacsony végzettségűek, azaz a legfeljebb általános iskolai végzettséget szerzők és alacsony státuszúak körében kifejezetten alacsony a társadalmi tőke mértéke. E csoportok körében általában az is igaz, hogy az egyes társadalmi tőkét alkotó alindexek hasonlóan alakulnak, azaz akik soha nem dolgoztak, a közmunkások, a munkanélküliek, a depriváltak, és vidéki lecsúszottak, a mélyszegények és a normakövető dezintegráltak nem csak kapcsolatszegények, de az intézményekkel, más személyekkel szembeni bizalmuk is alacsonyabb az átlagnál, több modell szerint politikai és civil szervezeti részvételük is átlag alatti.”³⁶ Ez pedig megnehezíti az érvényesülésüket az elsődleges munkaerőpiacra való belépést tekintve is.

A szociológia álláspontja szerint a tartósan munkanélküli családok a reznignált, beletörődött csoportba tartoznak és a jövőnélküliség jellemzi őket, emellett pedig: „a legalapvetőbb létfenntartási cikkeken kívül minimálisra leszorított fogyasztás, ugyanakkor a háztartás, lakás rendezett, a gyerekeket – a lehetőségekhez képest – rendszeren ellátják, de a jövőre vonatkozóan [...] nincsenek terveik, nem keresnek már munkahelyet, mai szóhasználattal: passzív munkanélküliek.”³⁷

3. A hátrányos helyzetű térségekben elérhető munkavállalási lehetőségek

Az alacsony munkaintenzitású, tartós munkanélküliséggel sújtott háztartásban élők „generációk óta szociális transferekből, időszakos, informális vagy fekete munkavégzésből, valamint közfoglalkoztatásból származó jövedelmekre támaszkodhatnak”.³⁸ A magasabb gyermekszámmal arányban mintegy kénszerként jelenik meg a nagyobb bevételhez jutás igénye, amely a különféle túlélési stratégiákon alapuló jövedelemszerzési lehetőségek kiaknázása mellett (mint a gyűjtögetés, erdei munka, mezőgazdasági napszám) táptalaja lehet visszaéléseknek is (mint az uzorabűncselekmények, munkacélú kizsákmányolás, emberkereskedelem), vagy éppen az illegális eszközökhöz folyamodásnak (feketemunka, ’megélhetési’ alapú bűncselekmények).

A következőkben az egyszerűsített foglalkoztatás és a közmunka intézményének (mint a legnépszerűbb elérhető atipikus munkalehetőségek) rövid áttekintésére kerül sor.

36 HAJDU-MEGYESI i.m. 172.

37 BAGÓ (2017) i.m. 5.

38 VÁRADY Monika Mária: Szegénység, projektek, közpolitikák. *Tér és Társadalom*, 2015, 29/1, 69-96.

3.1. Egyszerűsített foglalkoztatás

Az egyszerűsített foglalkoztatás (a továbbiakban: EFO) a tipikus munkaviszonyokhoz képest nem a munkáltató és munkavállaló közti tartós munkakapcsolaton nyugvó munkavégzésre alapoz, így az egyszerűsített foglalkoztatásról szóló 2010. évi LXXV. törvény kedvező adó- és járulék rendszert vezetett be könnyített bejelentési feltételekkel,³⁹ meghatározva az EFO keretében végezhető munkavégzési formákat (mint az alkalmi munka, mezőgazdasági- és turisztikai idenymunka, filmipari statisztika) és a típusokhoz tartozó foglalkoztathatósági időtartamokat.⁴⁰

Érdekes körülmény, hogy az egyszerűsített foglalkoztatás – annak eshetősége voltából adódóan – nem jelenti az álláskeresői státusz megszűnését, és nem feltétlen vonja maga után ezen atipikus foglalkoztatás megjelenítését a regisztrált munkavállalók közt sem.⁴¹ Ezzel esetünkben ugyan kedvezve a gyermekeknek a hátrányos helyzetűre igénybe vehető támogatások megtartásával, ugyanakkor fontos tény, hogy elég gyakran az alkalmi- és mezőgazdasági idenymunkák jelentik a hátrányos helyzetű térségekben élők számára a fő (és viszonylag rendszeresnek mondható) munkalehetőséget, árnyalva ezzel a foglalkoztatottságra vagy jövedelmi helyzetre vonatkozó statisztikai adatokat. Az EFO keretein belül az alpbéért a jogszabály a minimálbér 85%-ában, illetve a garantált bérminimum 87%-ában határozza meg, amely a közmunkához képest magasabb bérezést is eredményezhet. A felmérések szerint 2015 óta havi szinten 200-300 ezer fő közt mozog az EFO alapján foglalkoztatottak száma, 2019-ben átlagosan havi 284200 fő dolgozott így, amelyből a mezőgazdasági idenymunkát végzők száma 35 ezer fő körül mozgott, az alkalmi munkavállalók pedig megközelítőleg 250 ezer főt tettek ki.⁴² Az EFO-t bejelentő foglalkoztatók megyei elhelyezkedését tekintve Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Nógrád megye vezet a nyilvántartásokat, így – miután a tartós munkanélküliségi arányokat tekintve is e megyék járnak élen – levonható az

39 Fontos megjegyezni, hogy az EFO-t a Munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (Mt.) is szabályozza (201-203. §§), leginkább az e foglalkoztatási viszonyra vonatkozó – a tipikus – munkaviszonytól eltérő rendelkezések kiemelésével.

40 HEGYI Livia: *Tipikus és atipikus foglalkoztatás, munkaviszony és önfoglalkoztatás*. s.l., Munkástanácsok Országos Szövetsége (MOSZ), 2019., 27-28.

41 HÁRS Ágnes: *Az atipikus foglalkoztatási formák jellemzői és trendjei a kilencvenes és a kétezres években*. hely nélkül, TÁMOP - 2.3.2-09/1 MŰHELYTANULMÁNYOK T/13, 2012, 8.

42 https://kozfooglalkoztatasi.kormany.hu/download/6/cd/82000/EFO%20jelent%C3%A9s_2020.pdf (2020. 05. 20)

a következtetés, hogy az EFO-nak a hátrányos helyzetű térségekben jelentős szerepe van a munkalehetőségek biztosításában. Az atipikus munkaviszonyokról pedig általánosságban is elmondható, hogy hatékony eszközei lehetnek a munkaerőpiacra történő be- vagy visszalépésre.⁴³

Sokszor a hátrányos helyzetű térségekben a migrációban vagy időszakos külföldi munkákban látják a kitörési lehetőségeket,⁴⁴ ennek következtében gyakran előfordul, hogy – többnyire a családfők – időszakosan külföldön végeznek szakmunkát vagy segédmunkát, ezzel is növelve a család jövedelmi helyzetét.⁴⁵

E körben is fontos megemlíteni a COVID-19 világjárvány hatásait, például a KSH adatai szerint az építőipari termelés – amely terület az alkalmi jelleggel végezhető segédmunkák tekintetében széles körű lehetőséget nyújt – volumene 2,1%-kal csökkent, az építőipari vállalkozások szerződésállományának volumene pedig 15,4%-kal maradt el 2020 áprilisában az előző évi áprilisi adataihoz képest.⁴⁶ A mezőgazdasági idénymunka tekintetében is csökkenéssel lehet számolni, mind a munkaerő szempontjából – a határlezárások és utazási korlátozások miatt, mind a termelés oldaláról, annak időszakos volta miatt.⁴⁷ Mindezek pedig arra engednek következtetni, hogy amellet, hogy a koronavírusnak – bár nehezen megjósolhatók teljes pontossággal a gazdasági-munkaerőpiaci következményei – már most jól látható az alacsony foglalkoztatottságú rétegekre gyakorolt kedvezőtlen hatása.

3.2. Közfoglalkoztatás

„A családok, mivel segélyekből és szociális transzferekből nem tudnak megélni, egy másodlagos munkaerőpiacon jutnak jövedelemhez, ahol az alkalmi és a feketemunka mellett (némiképpen azzal konkurálva) jelenik meg a közfoglalkoztatás lehetősége is.”⁴⁸

43 Kozák László (szerk.): *Foglalkoztatáspolitikai dilemmák*. Budapest, LIGA Szakszervezetek, 2017, 26.

44 NAGY Erika et al.: A társadalmi-térbeli marginalizáció folyamatai a leszakadó vidéki térségekben. *Tér és Társadalom*, 2017/1, 35-56. epa.oszk.hu/02200/02251/00058/pdf/EPA02251_tet_2015_1_035-052.pdf (2019. 10. 07.)

45 VÁRADI Monika Mária: Szegénység, projektek, közpolitikák. *Tér és Társadalom*, 2017/1, 69-96.

46 ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/epi/epi2004.html (2020.05.30.)

47 ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/koronavirus-mezogazdasag/index.html#alegnagyobbmunkaignyeaszakosodottsizeteknekvolt (2020. 05. 30.)

48 BASS László: Az „Út a munkához” program hatása – egy kérdőíves felmérés tapasztalatai. *Esély*, 2010/1, 54.

A tartós munkanélküliségben rekedt társadalmi csoportok helyzetének javítása állami feladat (e körülmény is indokolhatja a közfoglalkoztatás munkajogtól elkülönülő szabályozási rendjét), amely körben az államok beruházásokat és speciális közmunka programokat hajtanak végre, különös figyelemmel a hátrányos helyzetű csoportok számára történő munkahelyteremtésre.⁴⁹ Magyarország 2008-ban hirdette meg az Út a munkához programot a 'segély helyett munka' elvére alapítva,⁵⁰ amelynek elsődleges célja a hátrányos helyzetű térségekben a munkanélküliség csökkentése az önkormányzatok feleadatkörébe utalt (ugyanakkor főleg a központi költségvetésből finanszírozott) közfoglalkoztatás megszervezésével,⁵¹ középpontba helyezve a foglalkoztathatóságot is, azonban a képzéseket tekintve ennek hatékonysága vitatott.⁵² A közfoglalkoztatási program helyzetéről szóló fontosabb híreket és a jó gyakorlatok által elért eredményeket a kormány külön portálon teszi közzé.⁵³

A megoldási kísérleteknél a hátrányos helyzetű térségekben szem előtt kell tartani a generációkon átívelő alacsony iskolai végzettséget és munkanélküliséget is, amelyből adódik az is, hogy a közfoglalkoztatás megítélése nagyban függ a térségi és a helyi viszonyoktól.⁵⁴ Ennek következtében – bár levonhatók általános következtetések a közmunka, mint intézmény hatékonyságáról – a közmunka tényleges eredményessége az adott települési metódusokhoz kötött, melyből adódhatnak nagy eltérések is a 'hasznosság' mérésében, ebből a kettősségből is fakadhat, hogy a kérdést széles szakmai vita övezi.

Abban azonban konszenzus mutatkozik, hogy a közfoglalkoztatás sokszor az egyetlen munkalehetőséget jelenti a periférikus területeken (amely a fiatal munkavállalók kilátásai szempontjából rejt magában veszélyt), ráadásul az eddigi kimutatások szerint az a kormányzati cél, hogy a közmunka majd bevezeti a munka világába a foglalkoztatottakat, nehezen látszik egyelőre megvalósulni.⁵⁵ Egyes kutatások szerint az az önkormányzatok nehezen birkóznak meg a köz-

49 ILO 169. sz. ajánlása a foglalkoztatáspolitikáról

50 BAKÓ Tamás – CSERES-GERGELY Zsombor – KÁLMÁN Judit – MOLNÁR György – SZABÓ Tibor: *A munkaerőpiac peremén lévők és a költségvetés*. s.l., s.n., 2014, 37.

51 nfsz.munka.hu/Lapok/full_szocpol/full_utamunkahoz/content/afsz_utamunkahoz_sajtoanyag.aspx (2019. 10. 05.)

52 LÁSZLÓ Gyula: A foglalkoztatáspolitikai új paradigmáinak működése. *Munkaügyi Szemle*, 2015/3, 19-29.

53 kozfoglalkoztatatas.kormany.hu/ (2019. 10. 05.)

54 Lásd: BODNÁRNÉ BODA Dorottya: A munkaerőpiacról tartósan kiszoruló munkaezőpiaci-integrációjának esélyei. *Munkaügyi Szemle*, 2015/6, 39-45.

55 VÁRADI Monika Mária: Értékteremtő közfoglalkoztatás periférikus vidéki terekben. *Esély*, 2016/1, 30-56.

foglalkoztatás megszervezésével,⁵⁶ és a közmunka tovább erősíti a társadalmi és etnikai feszültségeket. Amellett, hogy maga az intézmény nem alkalmas a munkába való integrálásra,⁵⁷ „a közfoglalkoztatás a legritkább esetben készít fel az elsődleges munkaerőpiacon való részvételre, a benne résztvevőket nem ösztönzi teljesítményre, nem motiválja.”⁵⁸ Egy 2017-es felmérés alapján az derül ki, hogy a munkaadók megközelítőleg 20%-a mutat hajlandóságot egykori közfoglalkoztatottak alkalmazására, elsősorban a mezőgazdasági munkák területén, és a közfoglalkoztatásból kikerülők megközelítőleg 10-20%-a tud elhelyezkedni a nyílt munkaerő-piacon; a közfoglalkoztatás esetében pedig nem lehet releváns elszívó hatásról beszélni a munkaviszonnyal rendelkezőket tekintve.⁵⁹

A viszonylag alacsony elhelyezkedési arányok a közfoglalkoztatottak munkaerőpiaci tulajdonságaiban is gyökereznek: „a közfoglalkoztatásban résztvevőknek nem csak az iskolai végzettsége nagyon alacsony, hanem többségében sem szakmával, sem más, a munkavállalásnál előnyt jelentő tudással sem rendelkeznek.”⁶⁰

A kormány 2017. évi beszámolója szerint: „[a] közfoglalkoztatás 2011-ben kialakított új rendszerében a résztvevők átlagos létszáma 2011 és 2016 között folyamatosan nőtt [130000-350000 fő közt mozgott], évről-évre meghaladta a megelőző évi létszámot. 2016 és 2017 között fordult az addigi trend, csökkent a közfoglalkoztatottak létszáma. 2017-ben a közfoglalkoztatottak átlagos létszáma 179,5 ezer fő volt.”⁶¹ 2020 márciusában pedig már csupán 84100 fő vett részt átlagosan a közfoglalkoztatásban.⁶²

Az Európai Bizottság a kezdetektől fogva kritikusan tekintett a kormány közmunkával kapcsolatos intézkedéseire, „különös tekintettel annak nem eléggé hatékony, a munkaerőpiaci integráció tekintetében esetenként kont-

56 VIRÁG Tünde – ZOLNAY János: Csapdába került önkormányzatok, csapdában tartott szegények – közfoglalkoztatás a Csereháton. *Esély*, 2010/1, 119-130.

57 Vö.: VIRÁG Tünde: Kirekesztve. *Falusi gettók az ország peremén*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2010.

58 VÁRADY Monika Mária: A közfoglalkoztatás útjai és útvesztői egy aprófalvas kistérségben. *Esély* 2010/1, 99.

59 IGNITS Györgyi – MÓD Péter: A vállalatok közfoglalkoztatottak iránti fogadókészsége. *Munkaügyi Szemle*, 2018/6, 21-31.

60 KOLTAI Luca: A közfoglalkoztatottak jellemzői. *Munkaügyi Szemle*, 2014/3, 72.

61 kozfoglalkoztatatas.kormany.hu/download/c/7a/32000/Besz%C3%A1molo%C3%B3_2017_20180621.pdf (2019. 10. 07.)

62 kozfoglalkoztatatas.kormany.hu/download/4/88/92000/Havi%20jelent%C3%A9s_2020_m%C3%A1rcius_%28port%C3%A1l%29.pdf (2020. 05. 20.)

raproductív jellegére.”⁶³ A 2018-as országjelentés bár elismerően nyilatkozik a közmunka-program kiterjedésének csökkenéséről, még mindig magasnak találja a költségvetési ráfordítást, miután az a munkaerőpiaci kiadások több, mint felét teszi ki, tekintettel arra, hogy más eszközökhöz képest kevésbé alkalmas a munkaerőpiaci integrációra.⁶⁴ A 2019-es országjelentés már arról számol be, hogy a közmunkára fordított költségvetési ráfordítás 20%-kal csökkent ugyan, azonban a közmunka hatékonysága továbbra sem nőtt.⁶⁵

„Az alacsony bérezés, a rossz társadalmi presztízs és a kiszolgáltatottság ellenére sokak számára vonzó a közmunka. Jobban fizető, magasabb presztízsű piaci (akár alkalmi) munkák a településen, sőt a közelben sem nagyon vannak, az ingázást sokan nem tudják vagy nem akarják vállalni – ez gyermeket nevelő családoknál komoly nehézséget jelenthet. Bár a közmunka megítélése függ a kormányzati források mértékétől és a helyi hatalom jóindulatától, sokak számára nagyobb biztonságot kínál, mint a piaci munkalehetőségek.”⁶⁶ Az ombudsmani vizsgálatok a közfoglalkoztatás alkotmányos aggályaira világítottak rá, ezek közt említhető a kiszolgáltatottság, miután a közmunka elutasítása az egyéb szociális támogatásokból való kiszorulást is jelentheti (erősítve ezzel az érdemességi szemléletet), a szakszerű felkészülés-tervezés-ellenőrzés hiányosságai, a kiválasztás és a programba kerülés szubjektivitása, a képzések elmaradása, a rossz munkakörülmények, a bér alacsony összege és kifizetésének módja, illetve a táppénzre és a szabadságra vonatkozó eltérő (és kedvezőtlenebb) szabályozás, továbbá annak problematikája, hogy az amúgy is védett tulajdonsággal rendelkező csoportok (mint például a romák, a nők és az egészségügyi problémákkal rendelkező közfoglalkoztatottak) még hátrányosabb helyzetbe kerülnek a közfoglalkoztatás problémái folytán.⁶⁷ Az Alkotmánybíróság ezen problémák mellett még a közfoglalkoztatásról és a közfoglalkoztatáshoz kap-

63 FAZEKAS Károly – SZABÓ-MORVAI Ágnes (szerk.): *Munkaerőpiaci tükör 2017*. Budapest, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet, 2018, 26.

64 Európai Bizottság 2018-as országjelentése: ec.europa.eu/info/sites/info/files/2018-european-semester-country-report-hungary-hu.pdf, 29. (2020. 05. 20.)

65 Európai Bizottság 2019-es országjelentése: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/2019-european-semester-country-report-hungary_hu.pdf, 29. (2020. 05. 26.)

66 BASS László – DARVAS Ágnes (szerk.): *Civil jelentés a gyerekesélyekről 2014-2017*. Budapest, Gyerekesély Közhasznú Egyesület, 2019, 98.

67 RAJZINGER Ágnes et al.: *A közfoglalkoztatás – esély, jog vagy stigma?* In: HAJAS Barnabás – SZABÓ Máté (szerk.): *Pajzsuk a törvény*. Budapest, Alapvető Jogok Biztosának Hivatala, 2013.

csolódó, valamint egyéb törvények módosításáról szóló 2011. évi CVI. törvény (a továbbiakban: Kftv.) a rendezetlen lakókörnyezetért járó három hónapos közfoglalkoztatásból való kizárás szabályait tartotta alkotmányellenesnek, miután a rendelkezés szükségtelen és diszkriminatív korlátozást tartalmaz.⁶⁸ „Az Alkotmánybíróság szerint a közfoglalkoztatásban részt vevő személyek tipikusan nehéz anyagi helyzetben lévő, a társadalom legkiszolgáltatottabb rétegéhez tartozó személyek. A közfoglalkoztatási jogviszony létesítéséhez kapcsolódó többletfeltétel tehát közvetve egy jól definiálható társadalmi réteg tagjait sújtja, holott e csoport tagjai az álláskeresők homogén csoportjához tartoznak még.”⁶⁹

A közfoglalkoztatott státusz néhány kivételtől eltekintve kiemeli a munkavállalót az álláskeresők köréből,⁷⁰ így a hátrányos helyzet megállapítása sem lehetséges a gyermekeknél, amennyiben csupán a gondozók alacsony foglalkoztatottsága alapozná azt meg (megjegyzendő azonban, hogy a közmunkát legtöbbször csupán egy családtag vállalhat egyidőben, a Gyvt. meghatározása szerint pedig az egyik szülő alacsony foglalkoztatottsága is elégséges a hátrányos helyzet kimondásához). Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a közfoglalkoztatásban résztvevők jövedelmi helyzete jellemzően nem magasabb számottevően az álláskeresői státuszban maradt személyekhez viszonyítva,⁷¹ adódik ez a betölthető közmunka helyek korlátozott voltából és jellemzően rövid időtartamából. Így e családok többségében még nem törnek ki az alacsony munkaintenzitás státuszából,⁷² miután a közmunkán elérhető bér több, mint 30%-kal marad el a garantált bérminimumtól.⁷³

Összességében tehát az állapítható meg, hogy a közmunka önmagában nem jelent megoldást az alacsony munkaintenzitásból való tartós kitörésre, továbbá nem teljesen fedi le az alacsony munkaintenzitású háztartásokban élő munkaképes korú munkanélküliek foglalkoztatását.

A COVID-19 világjárvány a közfoglalkoztatást érintően is érdekes változtatásokat eredményezett. Az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető tömeges

68 30/2017. (XI.14.) AB határozat.

69 BITSKEY i.m. 76.

70 FAZEKAS Károly – KÖLLŐ János (szerk.) *Munkaerőpiaci tükrök 2016*. Budapest, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet, 2017, 76.

71 Lásd: kozfoglalkoztatatas.kormany.hu/mekkora-a-kozfoglalkoztatasi-ber-osszege (2020. 05. 20.) A képzettséget nem igénylő munkakörök esetében teljes munkaidős foglalkoztatottnál a havibér 81.530 Ft.

72 FEKETE Attila: *Gyermekszegénység a munkaerőpiaci helyzet tükrében*. In: Vastagh Zoltán – Husz Ildikó (szerk.): *Gyerekesélyek a végeken I.* Budapest, MTA TK, 2016.

73 FAZEKAS – KÖLLŐ i.m. 77.

megbetegedést okozó humánjárvány megelőzése, illetve következményeinek elhárítása, a magyar állampolgárok egészségének és életének megóvása érdekében elrendelt veszélyhelyzet során a felnőttképzésben folyó oktatás és szakmai vizsgáztatás biztosításának eltérő szabályairól szóló 70/2020. (III. 26.) Kormányrendelet alapján a közfoglalkoztatással összefüggő képzések felfüggesztése esetén a közfoglalkoztatót foglalkoztatási kötelezettség terheli, amennyiben ennek nem tud eleget tenni, az állásidő szabályait kell alkalmazni. Abban az esetben, ha a képzés felfüggesztése alatt a közfoglalkoztatási jogviszony megszűnik, a képzés újraindításakor újra lehet létesíteni a közfoglalkoztatási jogviszonyt. Emellett fontos tény azonban, hogy nem rendelhető el a közfoglalkoztatottak saját otthonában történő feladatellátás,⁷⁴ amely jelentősen megnehezíti a státuszban maradók helyzetét.

4. Jó gyakorlatok

A továbbiakban – a teljesség igénye nélkül – néhány, a témához kapcsolódó és példaértékű, a hátrányos helyzetű fiatalokat célzó program rövid ismertetése következik.

4.1. Ösztöndíjprogramok

Ahogy a statisztikákból is kitűnt, az alacsony iskolai végzettségűek nagyobb arányban vannak kitéve a munkanélküliségnek, így a legtöbb foglalkoztatást elősegítő program az oktatás oldaláról közelíti meg a kérdést. A szülők attitűdjét tekintve az állapítható meg, hogy többnyire ugyanolyan vagy eggyel magasabb iskolai végzettséget várnak el a gyermeküktől, mint amit ők megszereztek, a roma szülőknél azonban az figyelhető meg, hogy alacsonyabb iskolai végzettséggel is megelégszenek, ez is erősíti azon megállapítást, hogy a magasabb iskolai végzettség elérése „generációkon átívelő folyamat – lehet.”⁷⁵ Az OECD társadalmi mobilitásról szóló jelentése⁷⁶ szerint az alacsony munkaintenzitással rendelkező szülők gyermekeinek 75%-a alacsony munka-

74 Bővebben lásd: „A BM tájékoztatója a közfoglalkoztatási jogviszonyra vonatkozó szabályokról a veszélyhelyzet idején” – 2020. 05.18-án aktualizált változat, letölthető innen: kozfoglalkoztatasi.kormany.hu/koronavirus (2020. 05. 31.)

75 FEKETE i.m. (2014), 47.

76 OECD: *A Broken Social Elevator? How to Promote Social Mobility*, 2018, read.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/broken-elevator-how-to-promote-social-mobility_9789264301085-en#page1 (2019. 10. 09.)

intenzitású lesz; és hét generáció munkájával lehet a súlyos szegénységből (a társadalom legalsó 10%-ából) az átlagos életszínvonalig eljutni, mellyel Magyarországon a legalacsonyabb a társadalmi mobilitás Európában. Nem mellesleg pedig a legfeljebb alapfokú végzettségű szülők gyermekeinek csak 12%-a szerez diplomát, 42%-uk pedig a középiskolát sem fejezi be (míg a diplomás szülők gyerekeinél ez az arány csupán 7%).

A továbbtanulás támogatását a legtöbb projekt ösztöndíjakkal és mentor-programokkal segíti.

Az állami ösztöndíjprogramok közt az Útravaló-Macika program esélyteremtő alapprogramban ösztöndíjra és mentorálásra pályázhatnak a tanulók, amelynek célcsoportjai átfogják az oktatási rendszer stádiumait: középiskolai, szakiskolai, érettségire felkészítő és diplomaszerezést elősegítő támogatásokat tartalmaz. A 2017/18-as tanévben kiemelt projektként EU-s forrásból 4,59 milliárd forint támogatással valósult meg.⁷⁷

Az Arany János Tehetséggondozó Program komplex módon segíti a hátrányos helyzetű tanulók diplomaszerezési esélyeinek növelését, a hálózat országsszerte rendelkezik partneriskolákkal, ahol (szak)kollégiumi foglalkozásokat tartanak a programban részes tanulók részére, mindemellett a pedagógusok képzésére is hangsúlyt fektetnek.⁷⁸

A roma szakkollégiumok (amelyek nagy számban egyházi fenntartásúak) pedig a felsőoktatásba bekerült hallgatókat mentorálják.⁷⁹

Ezekben a programokban az a tendencia mutatkozik meg, hogy leginkább a felsőoktatásba bekerülést és a diploma sikeres megszerzését ösztönzik a hátrányos helyzetű fiatalok körében.

4.2. A foglalkoztatást elősegítő programok

A tartósan munkanélküliek elesnek attól a lehetőségtől is, hogy a munkavállaláshoz szükséges, iskolarendszeren túlmutató kompetenciákat elsajátítsák a munkahelyi tapasztalatok útján, így számukra elsősorban atipikus tanítási-tanulási módszerek alkalmazására van szükség, ilyen lehet: „a saját élményű, tapasztalati tanulás, az érzelmekre ható, csoportmunkán alapuló *peer learning* (egymástól tanulás), a mentorálás és az egyéni fejlesztés.”⁸⁰ Ez

77 emet.gov.hu/hatter_1/utravalo_macika/ (2019. 10. 09.)

78 ajtp.hu/kozerdeku?csu=AAAVIXVC (2019. 10. 09.)

79 Lásd például: [reforom – reforom.hu/](http://reforom-reforom.hu/), [Evangelikus Roma Szakkollégium – meersz.hu/](http://EvangelikusRomaSzakkollégium-meersz.hu/), [Jezsuita Roma Szakkollégium – jrsz.hu/](http://JezsuitaRomaSzakkollégium-jrsz.hu/) (2019. 10.15.)

80 HEGYI-HALMOS Nóra: *Foglalkoztathatóvá tétel és a képezhetőség fejlesztése*. Buda-

alapján tehát a foglalkoztatást elősegítő programoknak a sikerességhez új módszereket is alkalmazniuk kell.

A civil és karitatív szervezetek projektjei sem minden esetben érik el az elsődleges munkaerőpiacra való belépést, miután: „[a] mélyszegénységben élők karitatív szervezetek általi foglalkoztatás nagy csapdát rejt, hiszen a szociálisan érzékeny munkáltató hajlamos a szociális nehézségek ismeretében engedni a teljesítmény-követelményekből.”⁸¹

Az Integrom Program a 18-35 éves, érettségivel rendelkező roma fiataloknak segít a nagyvállalati szektorban való elhelyezkedésben (képzésekkel, HR tanácsadással és állásközvetítéssel), több nagyobb céggel építve ki partnerségi megállapodást.⁸²

A Kamasztér Alapítvány Tehetségsegítő programja hátrányos helyzetű fiatalokat kapcsol össze vállalati vezetőkkel a cégek társadalmi felelősségvállalása (*Corporate Social Responsibility*, azaz *CSR*) és a társadalmi érzékenyítés jegyében, a fiatalok pedig beleláthatnak egy cég működésébe és támogatást kaphatnak karrierjük elindításában is.⁸³

Egyre elterjedtebbek a hátrányos helyzetű családokra szabott különféle mezőgazdasági projektek (például vetőmagprogramok), amelyek lehetőséget biztosítanak a mezőgazdasági ismeretek megszerzésére, és a közös termelési tevékenység mellett az önfenntartáshoz elegendő mezőgazdasági termékeket is biztosítják a résztvevő családok számára.⁸⁴

Végezetül a romániai központú Mesteshukar ButiQ bemutatására kerül sor. A társadalmi vállalkozásként működő kezdeményezés alapját az a felismerés adta, hogy a roma mesteremberek nagy százaléka előregedőfélben van, és a megfelelő kellékek és üzleti tapasztalat hiányában nem képesek tudásuk átadására. A program a hátrányos helyzetű fiatalok és a mesterek összekapcsolásával biztosítja az utánpótlást (elérve ezzel a fiatalok szakmaszerzését is) és szerez egyúttal a mesterségeknek és kézműves termékeiknek presztízszt, segítve őket az értékesítésben is, biztosítva ezzel több család megélhetését. Termékeiket már több európai kiállításon is bemutatják.⁸⁵

pest, ELTE TáTK, 2012, 62-63.

81 BODNÁRNÉ BODA Dorottya: A romák foglalkoztatottságának gyakorlati mutatói – összefoglaló a műhelybeszélgetésről. *Munkaügyi Szemle*, 2017/2, 40.

82 integrom.hu/jelentkezoeknek/ (2019. 10. 09.)

83 kamaszter.hu/portfolio_tamogatas_workshop.html (2019. 10. 09.)

84 Ilyen programot működtet például az Autonómia Alapítvány - autonomia.hu/hu/ (2019. 10. 09.)

85 mbq.ro/about-us/ (2019. 10. 10.)

5. Záró gondolatok

A TÁRKI 2018-as társadalmi riportjának megállapítása szerint: „[a] magas iskolai végzettség és a munka nyújtja a legerősebb védelmet a szegénység ellen [...], akár súlyos anyagi deprivációról, akár jövedelmi szegénységről van szó. A gyermekek számát tekintve jellemzően csak három vagy több gyermek esetén magasabb a szegénység és a depriváció kockázata.”⁸⁶ Ebből is következik, hogy a gyermekek (hátrányos) helyzetétől a szülők foglalkoztatottsági jellemzői nem választhatók külön.

A Gyvt. a foglalkoztatottságot tekintve a hátrányos helyzet megállapítását a tartós munkanélküliséghez köti a foglalkoztatásra használatos terminológia alapján, holott az adatokból látható, hogy már a jóval kevesebb időtartamú munkanélküliség is komoly hatással lehet a háztartások (és a gyermekek) helyzetére, kitéve őket a társadalmi kirekesztés és a leszakadás kockázatának. További problémát jelent, hogy az álláskeresői státusz időtartamát az egyszerűsített foglalkoztatás (amely a közmunkánál jellemzően jobb kereseti lehetőséget biztosít) nem befolyásolja, míg a közmunka megszakítja azt, ezzel adott esetben megfosztva a gyermekeket a hátrányos helyzet esetére nyújtható anyagi és természetbeni támogatásoktól. Kedvező hatással lehetne a problémára egyfelől a Gyvt. *alacsony foglalkoztatottság* terminológiájának újragondolása, esetlegesen a közfoglalkoztatás tényének beemelése a hátrányos helyzetet megalapozó tényezők közé. Mindemellett vélhetően ösztönzőleg hatna a rendszeresen egyszerűsített foglalkoztatásban résztvevő és egyébként álláskeresőként vagy munkanélküliként nyilvántartott munkavállalókra ezen atipikus munkaviszony valamilyen fajta elismerése vagy feljegyzése (például külön erre rendszerített munkaügyi kiskönyv bevezetésével), miután ez belépést jelenthet az elsődleges munkaerőpiacra, illetőleg az elismerés ténye lélektanilag is változtathat a hátrányos helyzetű csoportok önmeghatározásán és társadalmi megítélésén is.

Az *alacsony munkaintenzitás* egyik fő kockázati tényezője az alacsony iskolai végzettség; a tankötelezettség 16 éves korra történő leszállításával a hátrányos helyzetű gyermekek még inkább kitétté váltak a munkanélküliség veszélyének.

Tovább nehezíti a hátrányos helyzetű diákok egyenlő oktatási esélyekhez jutását, hogy a digitális eszközökhöz való hozzájutásuk eléggé korlátozott. Jól

86 BRANYICZKI Réka – GÁBOS András: *A szegénység dinamikája a válság időszakában Magyarországon*. In: Társadalmi riport. Budapest, TÁRKI, 2018, 140.

megmutatta ezt a koronavírus járvány során elrendelt távoktatás, amelyben a *Rosa Parks Alapítvány*, a Motiváció Műhely és a *Partners Hungary* által készített reprezentatív kutatás kimutatta, hogy a szegregált osztályokba járó roma gyermekek egy harmada nem tudott bekapcsolódni az online oktatásba.⁸⁷ Az ebből adódó hátrányok mind a felsőoktatásba való bekerülést, hosszútávon pedig a munkaerőpiaci helyzetet is befolyásolják.

A továbbtanulást ösztönző programok megszervezésénél nagyobb figyelmet kellene szentelni arra, hogy a jövedelmi szegénységben élő családoknak azzal is számolniuk kell, hogy a továbbtanuló fiatal nem termeli meg a tanulásra fordított idő alatt azt a bevételt, amelyet ez időtartamban munkával megkeleshetett volna. Így egyfelől a diák megélhetését támogató ösztöndíjprogramokon túl a továbbtanulást biztosító családok támogatására is szükség lenne. Másfelől pedig azt figyelhető meg, hogy a legtöbb oktatási program a diploma megszerzését ösztönzi a hátrányos helyzetű csoportoknál, annak ellenére, hogy az erre vonatkozó felmérések szerint az alapfokú iskolai végzettséggel rendelkező szülők gyermekeinek mindösszesen 12%-a jut el egy felsőoktatási intézménybe.⁸⁸ Ezzel szemben tehát a szülők végzettségét, a diploma megszerzésére fordított idő hosszúságát, továbbá a diplomás és szakmunkás bérek közti elenyésző különbséget figyelembevéve, megfontolandó lehet az oktatási programok megerősítése az alapfokú végzettség megszerzésének segítése irányába, ezt követően pedig a szakmunkás képzés elérését célozva, arra is tekintettel, hogy a statisztikák alapján az álláskeresők körében nem jelent sokkal nagyobb előnyt a sikeres elhelyezkedés idejének hossza szempontjából a főiskolai végzettség a szakmunkás képzéssel szemben. Miután az alacsony iskolai végzettség leküzdése többévtizedes folyamat, így a felnövekvő generációk esélyeit jobban megalapozhatja egy mélyszegénységből szakmunkák által kitörni képes réteg megerősödése, amely biztos alapot nyújthat a következő generációk felsőoktatásba kerüléséhez.

A COVID-19 világjárvány hatásai már rövid távon is láthatóak az alacsony foglalkoztatottságú rétegek esetében is: a kormányzati szükségszerű megszorítások világszerte a szegénység növekedését vonják maguk után.⁸⁹ Nem

87 partnershungary.hu/wp-content/uploads/2020/04/Szegrega%CC%81cio%CC%81-e%CC%81s-digita%CC%81is-oktata%CC%81s-a-koronavi%CC%81rus-ideje%CC%81n.pdf (2020. 05. 20.)

88 read.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/broken-elevator-how-to-promote-social-mobility_9789264301085-en#page1 (2019. 11. 05.)

89 SUMNER, Andy – HOY, Chris – ORTIZ-JUAREZ, Eduardo: *Estimates of the impact of COVID-19 on global poverty*. Helsinki, UNU-WIDER, 2020 letölthető innen: wider.unu.edu/

elhanyagolható az a szempont sem, hogy ha a középosztály kilátástalanabb helyzetbe kerül – és a munkanélküliség koronavírus miatti megugrása, egyes alacsony végzettséggel is betölthető pozíciók (mint például a vendéglátóipar vagy a gyárak) csökkenése és az esetleges leállások miatt ez óhatatlanul bekövetkezik – a (mély)szegénységben élők is kiszolgáltatottabb helyzetbe kerülnek.⁹⁰

[edu/sites/default/files/Publications/Working-paper/PDF/wp2020-43.pdf](https://www.oecd-ilibrary.org/sites/default/files/Publications/Working-paper/PDF/wp2020-43.pdf) (2019. 11. 05.)

90 [oecd-ilibrary.org/docserver/689afed1-en.pdf?expires=1592245554&id=id&acc-name=guest&checksum=4B4056E3054BF03F2CE077C7822EF958](https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/689afed1-en.pdf?expires=1592245554&id=id&acc-name=guest&checksum=4B4056E3054BF03F2CE077C7822EF958) (2020. 05. 20.)